

**Zelfwerkzaamheid der landbouwers bij
intensivering van de plaatselijke voor-
lichting, aan de hand van ervaringen
bij de Combinatie Westerwolde en
bij het regionaal grondonderzoek**

SEPARAAT
16798

door

(147. 723. 1) } 659. 25
06. 66: Prof. Dr. O. DE VRIES.

Toen besloten was om op de Nederlandsche Landbouweek van dit jaar een bespreking te houden over de intensivering van de plaatselijke voorlichting, heeft het Bedrijfslaboratorium voor Grondonderzoek gaarne voldaan aan de uitnodiging om daaraan steun te verlenen. Niet omdat het Bedrijfslaboratorium bij dit vraagstuk belang heeft, want met de voorlichting zelve heeft het slechts weinig te maken, namelijk alleen in zooverre als het bij de onderzochte grondmonsters adviezen geeft in samenwerking met het Rijkslandbouwproefstation en de Consulente. Maar door zijn werk en door de historische ontwikkeling heeft het Bedrijfslaboratorium van het begin af in nauw contact gestaan met de eerste poging, die hier te lande ondernomen werd om tot geïntensiverde plaatselijke voorlichting te komen, n.l. de Combinatie Westerwolde, terwijl bij het regionaal grondonderzoek, vooral door de ontwikkeling, die het de laatste jaren genomen heeft, de zelfwerkzaamheid een groote rol speelt en langs dezen weg ook een geïntensiverde voorlichting bereikt wordt. Mijn taak zal heden zijn om daarbij vooral in beschouwing te nemen de beteekenis van zelfwerkzaamheid, die zoo uiterst nuttig en ons Hollanders zoo dierbaar is. Bij de behartiging van allerlei landbouwbelangen, waarbij de plaatselijk zoo verschillende omstandigheden onzer kleine en vrij kleine bedrijven een overwegende rol spelen, zal zelfwerkzaamheid wel steeds een belangrijke rol moeten blijven spelen als zeer efficiënte en gewenschte organisatievorm. Door tal van individuele krachten in te schakelen, die zich naar eigen plaatselijk inzicht vereenigen, bereikt men bij goede leiding gemakkelijk, wat bij ordening van boven af een bijna onverzettelijken berg werk geeft, dat minder efficiënt verricht wordt en eerder tot ontevredenheid kan leiden; krachten, die voor dit werk geschikt zijn, moeten niet onbenut blijven en mogen de bevrediging smaken, die er uit het zelf oplossen van moeilijkheden voortkomt.

Het ontstaan en de geschiedenis der Combinatie voor Grondonderzoek en Gewassencontrole „Westerwolde” mag ik bij U uit de jaarverslagen en de over haar werk gepubliceerde artikelen bekend veronderstellen. Oppericht door eenige pioniers in 1928 (5 bedrijven met 963 hectare), nam zij omstreeks 1931 een meer definitieven vorm aan als vereeniging, met een ledental van omstreeks 50 bedrijven met 1700 hectare. Sindsdien is ondanks de crisis het aantal leden blijven stijgen — thans 155 bedrijven met 3100 hectare. Een groei en bloei, die op zich zelf al haar bestaansrecht toonen. Men

heeft zich in de laatste jaren bij het aannemen van nieuwe leden zelfs moeten beperken door het areaal in te krimpen en mede te werken tot de oprichting van een zustervereniging met zetel te Scheemda. Ondanks de crisismoeilijkheden wordt de contributie — voor Westerwolde thans f 0.50 per hectare, voor Scheemda en omgeving f 0.60 — door een toenemend aantal leden gaarne betaald; wel een bewijs, dat de behoefte aan deze betrekkelijk eenvoudige plaatselijke hulp en voorlichting sterk en levendig gevoeld wordt en dat men terdege van het nut daarvan overtuigd is.

Het werk begon met grondonderzoek, inspecteeren van het gewas op de drie bodemziekten (Veenkoloniale, Hooghalensche en ontginningsziekte), voorts proeven over bekalking en den vorm der stikstof- en fosfaatmeststoffen; het was dus een toepassing in de praktijk van het werk van het Bedrijfslaboratorium voor Grondonderzoek en de onderzoekingen van de toenmalige Tweede Afdeling van het Rijkslandbouwproefstation. Grondonderzoek is altijd een geschikt onderwerp voor zulke beginnende verenigingen, doordat het spoedig tastbare resultaten geeft. Daarenboven is het een heel gemak als de grondmonsters door den controleur genomen worden, van wien de landbouwer weet, dat hij dit op deskundige wijze doet; de resultaten worden den controleur toegezonden, die de cijfers met den landbouwer gaat bespreken en de conclusie's, die uit het onderzoek te trekken zijn, met hem overlegt. De cijfers komen den landbouwer daardoor nader en gaan meer voor hem leven. Tegelijkertijd krijgt de controleur zelf een goed inzicht in de gronden van de streek en kan onderlinge vergelijkingen bevorderen, waaruit voor de betreffenden heel wat te leeren valt. Grondonderzoek is trouwens ook later bij de werkzaamheden van de Combinatie steeds een groote plaats blijven innemen; wanneer Proefstation en Bedrijfslaboratorium met een nieuwe of betere methode kwamen, was de Combinatie er als een der eersten bij om daarvan te profiteeren. Ook de gewassencontrôle blijft de aandacht vragen; er is natuurlijk enorm veel verbeterd en de bodemziekten komen veel minder voor dan vroeger, maar toch moet men op deze gronden, waar men min of meer op het kantje werkt, steeds waakzaam blijven voor mangaan-, koper- of kalkgebrek. Westerwolde was er ook weer dadelijk bij om na te gaan in welke gevallen magnesiumgebrek een rol speelde bij perceelen met Hooghalensche ziekte. Voetziekten bij granen, het zetmeelgehalte of de schurft bij aardappelen en dergelijke blijven onderwerpen, waarbij inspectie door een geschoold persoon en deskundige raad ter plaatse voor elk geval een groot voordeel en grooten steun beteekenen. De eenvoudige, demonstratieve proefvelden over zure en alkalische meststoffen daarentegen waren alleen de eerste jaren van belang; na eenigen tijd had men het zijne ervan afgekeken en het noodige geleerd en nam de belangstelling voor verdere voortzetting af, zoodat aangeraden kon worden het aantal proefvelden, dat eerst tot bij de twintig per jaar gestegen was, gaandeweg sterk te verminderen. Daardoor kreeg de controleur tijd vrij, die in de eerste plaats noodig was voor de intusschen zeer toegenomen hulp bij het opmaken van het jaarlijksche bouwplan en voor een vaker bezoek aan alle bedrijven; verder kon deze besteed worden aan een bespreking en controle van de voederrantsoenen en aan het bevorderen van de fruitteelt. Het is een van de belangrijke punten bij het leiden van een dergelijke

werkzaamheid, dat men de daadwerkelijke belangstelling en medewerking van de leden blijft vasthouden door een juiste keuze en een juiste opeenvolging van onderwerpen, en dat men niet langer bij bepaalde punten blijft staan dan de praktijk zich daardoor werkelijk gesteund en vooruitgebracht voelt. Afwerken van een onderwerp of voortzetten van een proef tot wetenschappelijk bevredigende voltooiing is niet op zijn plaats; zoodra de practicus er het zijne van weet, richt zich zijn zelfwerkzaamheid naar andere punten, waarop hij behoefte aan verbetering voelt. Komt er een nieuw onderwerp aan de orde, dan worden er weer proeven genomen, b.v. over magnesiumgebrek. Maar deze dragen in de eerste plaats een oriënteerend en demonstratief karakter, het algemeen wetenschappelijk nut staat niet op den voorgrond. Ik wil in verband hiermee echter niet verzuimen met dankbaarheid te vermelden, dat de Combinatie steeds bereid was hulp te verleen bij proeven of enquetes, waarop het Rijkslandbouwproefstation prijs stelde; zoo eenige kaliproefvelden, een enquete over het effect van ammonsalpeter in verband met de pH, een over de voetziekten, een onderzoek naar het zetmeelgehalte der aardappelen in verband met de kalibemesting en dergelijke.

Zooals reeds gezegd groeide het aantal aangesloten al spoedig sterk en overschreed het areaal in 1933 de tweeduizend hectare. Er moest toen geraden worden de uitbreiding niet onbepert te laten doorgaan, want bij het toenemend aantal leden wordt het contact met de leden elk afzonderlijk geringer, de bezoeken aan de bedrijven minder veelvuldig enz. Weliswaar werd dit den eersten tijd door de toenemende routine van den controleur eenigszins opgevangen, en bracht ook de raad, om hem in de gelegenheid te stellen zijn bezoeken per motorrijwiel te laten maken in plaats van per fiets, tijdwinst en daardoor verbetering; maar op den duur moest toch het areaal, waarbinnen men leden aannam, enger begrensd worden en zeker kon niet ingegaan worden op het voorstel om de bedrijven bij Scheemda, Meeden, Muntendam enz. ook in de Combinatie op te nemen en dan den controleur een jongere kracht terzijde te stellen. Inmers, dat bracht het gevaar mede, dat de ervaring van den controleur het meest voor de nieuwe leden noodig zou zijn en de oude leden den jongeren hulpkracht het meest zouden zien, waardoor de gang van zaken misschien minder bevredigend zou worden. Doelbewuste beperking is ook hier, als bij alles wat op vrijheid van handelen berust, noodig om een gezonden toestand te houden, en de ervaring heeft wel geleerd, dat een areaal van meer dan drieduizend hectare al rijkelijk groot is om door één controleur te worden bediend. Als de controleur niet vlug beschikbaar is voor een bezoek bij ziekte-gevallen, niet meer geregeld elk bedrijf bezoekt, of zich moet haasten bij het bespreken der onderzoekingsresultaten, der bouwplannen enz., loopt het werk minder bevredigend.

Het spreekt van zelf, dat een nauw contact van den controleur met verschillende diensten, die algemeene voorlichting geven of wetenschappelijk onderzoek doen, van groot belang is. Het is voor de landbouwers van groot gemak niet alleen dat zij tijdig met nieuwe afwijkingen of kwalen bekend gemaakt worden, maar ook, dat monsters van grond of gewas op de juiste wijze genomen en aan het juiste adres gezonden worden, en dat de adviezen, die daarop volgen, goed begrepen en de maatregelen zoo noodig ter plaatse gedemonstreerd worden. De eerste pogingen van de Combinatie

waren gericht op het grondonderzoek en de bodemziekten, en het contact met het Bedrijfslaboratorium kwam daardoor het eerst tot ontwikkeling, mede door de groote belangstelling en krachtige steun die men destijds van *J. Hudig* ontving. Naarmate het ledental groeide en de behoefte zich ook tot andere problemen uitstrekte, werd er echter op aangestuurd om het contact met de Consulente en den Plantenziektenkundigen Dienst te verinnigen; de stalvoedercontrole b.v. geschiedt in nauwe samenwerking met den Rijksveteeltconsulent, de propaganda voor het aanplanten van fruitboomen onder leiding van den Rijkstuinbouwconsulent. De controleur kan er den noodigen tijd aan besteden om allerlei technische details ter plaatse uit te leggen of voor te doen en daardoor de adviezen der hoogere instanties geheel binnen het bereik der individueele landbouwers te brengen. Ook bij het bespreken van het bouwplan, het nagaan en bijhouden van de bouwboeken, de keuze der bemesting enz. is het van groot voordeel als daarvoor ruimschoots tijd beschikbaar is en dit met volkomen kennis van de omstandigheden op elk bedrijf kan geschieden. Het gevoel, met een zelf aangestelden deskundige te doen te hebben, wien men niet met zijn vragen lastig valt, geeft aan zulk overleg een ander karakter dan wanneer men aan een der officieele instanties advies gaat vragen.

Dank zij de verkregen resultaten en de aandacht, die daarop van verschillende zijde gevestigd is, heeft het voorbeeld van Westervolde navolging gevonden, in de eerste plaats bij de zustervereniging te Scheemda (Vereeniging voor grondonderzoek en gewassencontrole „Oud-Oldambt”), welke oprichting de Combinatie krachtig steunde om zich zelf tot een areaal van geschikte grootte te kunnen beperken. Scheemda en omgeving begon al dadelijk met 185 leden en ca 2800 ha. In Twello, Aalten en andere plaatsen kwamen plannen op voor overeenkomstige vereenigingen, en sindsdien is daaraan grootere uitbreiding gegeven kunnen worden doordat de Dienst der Bedrijfsconsulente de stichting van zulke vereenigingen bevordert en door het beschikbaar stellen van assistenten hen helpt om op gang te komen en de eerste moeilijkheden te overwinnen. Hierover hopen wij zoo aanstonds meer te hooren uit de voordracht van Ir. Tjallema; slechts op twee punten wil ik in dit verband nog wijzen.

In de eerste plaats dat, ofschoon thans in de laatstbedoelde gevallen de assistente der Bedrijfsconsulente de werkzaamheden van controleur (adviseur, technisch leider of hoe men het noemen wil) van een plaatselijke vereeniging op zich nemen, er een zeer duidelijk verschil is tusschen deze twee werkkringen, die mijns inziens niet met elkaar zullen kunnen samenvallen. Wij bespraken reeds, dat de grootte van een plaatselijke vereeniging, wil de controleur voldoende contact met alle leden houden en het van hem verwachte werk vlot en op tijd afdoen, in de buurt van 2000 hectare moet liggen; bij een jonge vereeniging wellicht wat minder, bij een geroutineerden, plaatselijk goed ingewerkten controleur wat meer. Assistenten zijn er per Bedrijfsconsulent omstreeks 6—10 gedacht, en in sprekende maar zeer globale cijfers krijgt men dus voor het areaal van

den Bedrijfsconsulent	200.000 - 300.000 ha
den assistent van een Bedrijfscon- sulent	20.000 - 30.000 ha
den controleur eener plaatselijke vereening	2.000 - 3.000 ha

Hieruit is het wel duidelijk, dat de assistent van een Bedrijfsconsulent, nog heelemaal afgezien van het werk, dat hij voor dien Consulent te verrichten heeft, nooit het volle werk van een controleur op zich zal kunnen nemen, omdat zijn areaal omstreeks tienmaal zoo groot is.

De tweede opmerking geldt den aard der bedrijven en streken, waar het oprichten van plaatselijke vereeningen mogelijk goede kans van slagen zou hebben. Westerwolde en Oud-Oldambt zijn bouwland en gedeeltelijk gemengd bedrijf, en de aandacht is dus het eerst gevestigd op de voordeelen, die men bij dergelijk bedrijf uit geïntensiveerde plaatselijke voorlichting kan trekken: grondonderzoek, gewassencontrole op bodemziekten en andere kwalen, keuze der meststoffen, opstellen van het bouwplan, later ook bevordering van de fruitteelt en stalvoedercontrole. Ik wil er echter op wijzen, dat mijns inziens ook voor de zuivere graslandstreken een geregeld toetsen en bespreken van de technische bedrijfsvoering zeer loonend kan zijn. Wij kennen reeds de stalvoedercontrole en de voorlichting in verband met de nieuwere methoden van inkuilen; ik denk daarbij echter speciaal ook aan tijd van weiden en maaien, indeeling der perceelen, sterkte der bezetting, grootte en indeeling van de stikstofbemesting en dergelijke punten, zooals die door meederen in den lande, o.a. door Dr. Frankena van ons Proefstation, met groote voortvarendheid en liefde de laatste jaren worden gepropageerd, en waaruit een praktisch inzicht over verbeterde bedrijfstechneek ontstaan is dat mijns inziens zeker al rijp is door daartoe geschoolde krachten bedrijf voor bedrijf aan de plaatselijke omstandigheden getoetst en in den vorm van voorlichting en raad nader tot de graslandboeren gebracht te worden.

Een tweede geval, waarin het Bedrijfslaboratorium met zelfwerkzaamheid in aanraking is gekomen, is het regionaal grondonderzoek. De ontwikkelingsgeschiedenis daarvan, en de opzet in verschillende streken of bij verschillende grondsoorten (het eenvoudiger onderzoek, b.v. alleen naar pH, bij de dal- en zandgronden, resp. het meer uitvoerige onderzoek bij de kleigronden) zal ik U hier niet beschrijven; die mag uit de jaarverslagen bekend verondersteld worden. Ik wil alleen releveeren, dat wij voor de zand- en dalgronden pas na verschillende pogingen, die ons telkens een stap nader brachten tot het doel, zijn gekomen tot een opzet, die de geschikte bleek te zijn en waarbij dit onderzoek als van zelf een geweldigen omvang aannam, zoodat het eerste jaar bijna 50.000 monsters, het tweede, pas afgelopen jaar zelfs 65.000 monsters binnenkwamen. Naast geschikt gekozen onderzoeksmethoden speelde daarbij een zeer voorname rol de werkzaamheid van lokale krachten, die het onderzoek organiseerden op de wijze, die voor de betreffende streek het best paste, en in wier handen ook het best de zorg gelegd kon worden om het aantal deelnemers zoo groot mogelijk te maken en de deelnemers zoo goed mogelijk te laten profiteeren. De opzet wordt daarbij steeds zeer soepel gehouden; soms is het een plaatselijke vereening, een aankoopvereening of andere organisatie, die het

onderzoek entameert of een deel der kosten op zich neemt; soms zijn het enkele vooraanstaande landbouwers, die de menschen bij elkaar brengen en de monsternamen organiseeren, soms zijn het een of meer onderwijzers, soms het personeel van de landbouwwinterscholen. Streek voor streek wordt dit geregeld al naar het plaatselijk het beste blijkt; daardoor komen krachten beschikbaar die zich zonder uitzondering met groote toewijding aan het werk geven en door hun plaatselijke kennis en invloed een resultaat bereiken, dat bij een van boven af opgelegde organisatie slechts met vrij groote middelen mogelijk zou zijn. De kosten blijven zoodoende ook laag en vallen binnen het bereik van de belanghebbenden, terwijl zij plaatselijk geadministreerd en de lokale kosten volgens plaatselijk inzicht geregeld worden.

Hoe algemeener men de deelname weet te maken, des te meer nut werpt het onderzoek af, omdat men dan ook minder vooruitstrevende landbouwers bereikt, op wier bedrijven vaak nog het meest te verbeteren is. Daarbij speelt de onderlinge vergelijking van perceelen, die men over en weer van elkaar kent, een groote rol; door dit zelf georganiseerde en zelfbetaalde onderzoek, dat men als een eigen opzet voelt, komen mogelijke tekortkomingen in de bedrijfsvoering duidelijker te spreken en is men eerder toegankelijk voor maatregelen tot verbetering. De ervaring leert dan ook, dat het door plaatselijke krachten georganiseerde regionale grondonderzoek op ruime schaal leidt tot verbeterde maatregelen, b.v. tot bekalking waar die noodig is, tot betere keuze van de meststoffen en dergelijke.

Mag men dus zeggen, dat het gelukt is om plaatselijk kennis en inzicht omtrent enkele belangrijke eigenschappen van den grond te verspreiden op basis van zelfwerkzaamheid en met zeer gunstige finantiele resultaten, zoo kan men nog niet zeggen, dat de wensch vervuld is, dat dit allen of nagenoeg allen bereikt. In de omgeving van Slochteren en in de Veenkoloniën wist men tot een zeer algemeene deelname te komen; maar in de zandstreken gaat dit langzamer en komt men niet dadelijk zoo ver. Daar geeft de kleurenkaart tot nog toe een verre van compleet beeld, en als gewoonlijk mag men vermoeden, dat bij de niet-onderzochte perceelen er heel wat minder goede zijn, waar verbetering juist zeer noodig zou wezen. Het ideaal van dergelijk werk, dat juist ook de achterlijken en eigenwijzen bereikt worden en door vergelijking met buurtgenooten tot beter inzicht komen, gaat daar den eersten keer nog niet in vervulling; de eerste kennismaking zal echter zeker animeerend werken en een volgenden keer zal men wel een stuk verder komen. Pas wanneer in bepaalde streken ook op den duur niet voldoende bereikt zou worden, zou men kunnen gaan overwegen of daar een meer georganiseerde opzet gewenscht zou zijn; de verwachting om op den duur, zij het met eenige moeite, er met autonome krachten te komen, en het vertrouwen dat daarmee heel wat goeds bereikt zal worden, lijken mij, gezien de tot nog toe opgedane ervaring, zeker gewettigd.

Het bestek van deze voordracht laat niet toe om ook in beschouwing te nemen, welke vormen het probleem van de plaatselijke voorlichting in andere landen heeft. Alleen over de Versuchsringe in Duitschland moge het een en ander vermeld worden, omdat deze in menig opzicht leken op onze plaatselijke vereenigingen, en het Versuchsringwesen zich in weinige jaren enorm ontwikkelde, zoodat er blijkbaar groote behoefte aan dergelijke voorlichting bestond.

Hieraan is nu een einde gekomen: de tegenwoordige Staat in Duitschland achtte het Versuchsringwesen niet den meest gewenschten vorm en steunt dit niet, en met het wegvallen der subsidies is het grootste deel der Versuchsringe opgeheven moeten worden. Het bezwaar was, dat Versuchsringe voornamelijk gevormd werden door energiek geleide bedrijven; de tegenwoordige Staat wenscht in de eerste plaats verheffing van de achterlijke bedrijven en vooruitgang in de streken, waar de landbouw op minder hoog peil staat; in meer vooruitstrevende streken zijn het juist de minder goed geleide bedrijven, die zich destijds niet bij den Versuchsring aansloten, welke men thans met het beschikbare Staatsgeld op hooger niveau wil brengen, zoodat het algemeene peil van de bedrijfsuitkomsten stijgt. Daarenboven wenscht men zoo te bereiken een meer gelijkmatige verdeling der gelden over alle streken, en een meer rationeele verdeling speciaal waar steun nog het meeste noodig is. Steun aan de betere bedrijven, die zich zelf het best weten te helpen, acht men niet het meest urgent; deze bedrijven blijven vrij om voor eigen nut een Versuchsring (thans Beratungsring geheeten) te onderhouden, maar dan op eigen kosten en zonder Staatsubsidie. Met de gebruikelijke slagtermen heet het dan dat men nastreeft „Hebung des Durchschnittes”, en van den Staat uit niet zooveel belang stelt in „Ertragssteigerung einzelner Spitzbetriebe”. Het vroegere personeel van de opgeheven Versuchsringe (het groote aantal dus, dat zonder Staatsubsidie niet kon blijven bestaan) is bij plaatselijke scholen, de Bäuerliche Werkschulen, ondergebracht; de plaatselijke voorlichting en het opwekken tot verbeterde bedrijfsvoering ter bereiking van zelfvoorziening van het Deutsche Rijk (de Erzeugungsschlacht) is in handen gelegd van Fachbauer, een eere-amt, dat zonder geldelijke vergoeding vervuld wordt door een vooraanstaanden landbouwer in elke streek, die geschiktheid, geneigdheid en tijd heeft om voor zijn streek als raadgever, helper en stuwkracht op te treden.

Men zal af dienen te wachten hoe dit instituut der Fachbauer in de praktijk werkt; voor degenen, die in zelfwerkzaamheid voor de gemeenschap een machtigen prikkel ten goede zien, liggen er in den gang van zaken in Duitschland eenige lessen. De voornaamste is wel, dat een op zelfwerkzaamheid gebaseerde organisatie zich zonder steun of subsidie van den Staat moet weten te helpen, of althans zoo, dat die subsidie slechts een vrij onbelangrijk deel vormt. Wordt de staatssteun overwegend, dan komt daar vroeger of later de eisch uit voort, dat allen bereikt worden of profiteeren, ook de achterlijken, die niet voor zelfwerkzaamheid voelen, of degenen met weinig gemeenschapsgevoel, die eventueel wel mee willen profiteeren van wat zij bij anderen zien en hooren, maar liefst niet mee betalen, de klaploopers of parasieten dus. Dat dit laatste volstrekt geen onbelangrijke factor is, volgt wel daaruit, dat de Indische bergcultuurproefstations van dit parasitisme steeds zeer groote last ondervonden en er tenslotte op vastgelopen zijn, zoodat een bestendige financiële basis pas verkregen werd, toen de Staat in den vorm van een uitvoerprenie alle ondernemingen tot een gedwongen bijdrage verplichtte.

Zoover is het hier te lande nog niet, wij zijn pas in het allereerste begin en van parasitisme weet men nog niet of denkt er nog niet over na; maar het is goed dergelijke gevaren te kennen en er het algemeen beleid van het begin af naar te richten. En dat kan in dit

geval. In Indië heeft het proefstationwezen zich zoo ontwikkeld, dat de door de planters betaalde en beheerde proefstations niet alleen de plaatselijke voorlichting en hulp, maar ook de algemeene voorlichtings- en adviesdienst en het onderzoekingswerk bekostigen; dus naast het werk, dat direct zichtbaar nut afwerpt, ook het werk, waarvan het nut minder duidelijk spreekt of waarbij het pas op den langen duur merkbaar wordt. In Nederland wordt het onderzoekingswerk en de algemeene advies- en voorlichtingsdienst door het Rijk georganiseerd en betaald (proefstations, consulenten, landbouwscholen enz.); de ontwikkeling, die wij heden bespreken, beoogt alleen om daarnaast de plaatselijke, individueele voorlichting te intensiveren, en deze kan zich beperken tot werkzaamheden, waarvan het nut duidelijk en direct spreekt en tot een omvang, waarin die voorlichting door de betrokkenen gaarne betaald wordt en als loonend gevoeld wordt, zoodat telken jare het benoodigde bedrag per hectare als nuttig en goed besteed gevoteerd wordt. Een zekeren ontwikkelingsgang moet men daarbij dikwijls door; in sommige streken was men al dadelijk zoo ruim van inzicht, dat men bereid was er 50 of 60 cent per hectare voor toe te staan, in enkele is men nog hooger gegaan, maar in andere vindt men aanvankelijk 10 cent per hectare al een heel bedrag en zal men door ervaring gaandeweg moeten leeren, dat men gerust en met voordeel verder kan gaan. Hieruit volgt dus, dat men de werkkring der op zelfwerkzaamheid berustende organisatie's zal moeten beperken tot sterk gelocaliseerde plaatselijke werkzaamheid, die door allen als nuttig en zijn geld waard wordt gevoeld; op deze basis zal een gezonde ontwikkeling van de zelfwerkzaamheid mogelijk zijn en de gemeenschap daarvan blijvend nut kunnen vinden.

In het Duitsche voorbeeld is voor ons verder interessant, dat men het nemen van eenvoudige veldproeven, waaraan de Versuchsringe hun naam ontleenden, niet meer voorop stelt, een ontwikkelingsgang, dien wij ook bij de Combinatie Westerwolde gezien hebben. Voorts, dat men als een voordeel van den nieuwen organisatievorm noemt, dat het advies of de raad, eventueel het aandringen tot verbetering in de bedrijfsvoering, door een ouderen, plaatselijk ervaren vakman gegeven wordt. Het afstappen en controleeren veld voor veld, het nemen van grondmonsters en dergelijke, dat meer een werk is voor jongere krachten, komt daardoor achterop en het zal interessant zijn hoe men in deze leemte voorziet. Voorloopig wordt, zooals men weet, in verscheiden streken door den Arbeidsdienst een systematische regionale grondbemonstering met aansluitend eenvoudig onderzoek uitgevoerd.

Hoe de intensivering der plaatselijke voorlichting zich in ons land zal ontwikkelen, zal de toekomst moeten leeren; hoofdzak is, dat een organisatievorm ontstaat, waarbij aan de zelfwerkzaamheid een ruime plaats wordt gelaten en waarbij deze bron van nuttige kracht zoo goed mogelijk ingeschakeld wordt. Wanneer de plaatselijke vereenigen er in slagen om eenerzijds alle of praktisch alle landbouwers in een streek bij elkaar te brengen en te houden en anderzijds hun bemoeiingen weten te beperken tot wat direct plaatselijk nuttig is en het best plaatselijk verzorgd wordt, zal mijns inziens een blijvende, gezonde ontwikkeling mogelijk zijn, die een nuttige aanvulling vormt op het reeds bestaande en waarbij van de zelfwerkzaamheid het volle, zoo gewenschte profijt getrokken wordt.